

ANASAY

3 Aylık Ulusal Hakemli - Süreli Dergi -Yıl:4 – Sayı:12- Mayıs 2020

koynunda büyüdük

IV. UMUMİ MÜFETTİŞLİĞİN KURULMASI VE DERSİM İSYANLARINA GİDEN SÜREÇ

IV. ESTABLISHMENT OF THE GENERAL INSPECTORATE AND THE PROCESS LEADING TO THE DERSİM RIOTS

DOI: 10.33404/anasay.690729

Çalışma Türü: Araştırma Makalesi / Research Article¹

Ayhan AKBULUT*

ÖZ

Tunceli/Dersim bölgesinde Osmanlı Devleti'nin idaresi altında olduğu zamandan başlayarak Cumhuriyetin ilk dönemine kadar birçok asayişsizlik ve isyan hareketi meydana gelmiştir. Adeta isyan-bastırma-isyan şeklinde bir kısır döngü oluşmuştur. Cumhuriyet döneminde Dersim meselesinin çözülebilmesi için birçok rapor hazırlanmış ve bu raporlar doğrultusunda Dersim'e yönelik kanunlar hazırlanmıştır. Ayrıca asayişin sağlanması, ekonomi, eğitim, sağlık gibi alanlarda bölgenin kalkınması amacıyla Osmanlı Devleti'nden beri uygulanmış bir idare şekli olan umumi müfettişlik teşkilatının kurulmasına karar verilmiştir. Dersim meselesinin tamamen çözülebilmesi için IV. Umumi Müfettişlik 6 Ocak 1936'da kuruldu ve idari, askeri, hukuksal konularda oldukça geniş yetkiler verildi. Müfettiş olarak da bölgeyi ve orada yaşayan insanları iyi tanımış biri olan Korgeneral Hüseyin Abdullah Alpdoğan tayin edilmiştir. Bunun üzerine bölgedeki liderler çıkarlarını korumak için birlikte hareket ederek isyan çıkarmanın yollarını aramaya başlamışlardır.

1- Makale Geliş Tarihi: 18. 02. 2020 Makale Kabul Tarihi: 27. 03. 2020

Bu çalışma Türk Siyasal Hayatında Hüseyin Abdullah Alpdoğan isimli yüksek lisans tezinden faydalanılarak hazırlanmıştır

* Doktora Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, ayhanakbulut6@hotmail.com **ORCID ID** <https://orcid.org/0000-0003-4864-7412>

Bu çalışmada Dersim bölgesi için IV. Umumi Müfettişliğin kurulması incelendikten sonra aşiret reislerinin bu duruma karşı göstermiş oldukları tepki ve isyan hazırlıkları açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: IV. Umumi Müfettişlik, Asayiş, Dersim, İsyân

ABSTRACT

In the Tunceli / Dersim region, many public safety disorder and rebellion occurred from the time it was under the administration of the Ottoman Empire until the first period of the Republic. A vicious circle such as riot-suppression-riot has occurred. In order to solve the Dersim issue in the Republican era, many reports were prepared and laws towards Dersim were prepared in line with these reports. In addition, it was decided to establish a general inspectorate, a form of administration that has been implemented since the Ottoman Empire, in order to ensure the in the areas such as public order, economy, education, and health the development of the region. In order to solve the Dersim issue completely, the IV General Inspectorate was established on January 6, 1936, and was given broad authority on administrative, military, and legal matters. As an inspector, Lieutenant General Hüseyin Abdullah Alpdoğan, who knows the region and the people living there, was appointed. Thereupon, leaders in the region started to look for ways to rebel by acting together to protect their damaged interests.

In this study, after examining Establishment of the IV General Inspectorate in the Dersim region, the reaction and rebellion preparations of the tribal chiefs against this situation were explained.

Keywords: IV General Inspector, Public safety, Dersim, Rebellion

Giriş

Umumi Müfettişlikler, Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet'e geçen ve Umumu Valilik, Bölge Valiliği, Genel Müfettişlik, Fevkalade Vali ve İnspektörlük gibi değişik isimlerle de anılan idare mekanizmalarıdır (Koca 2016: 1). Müfettişler öncelikli olarak asayiş konusunda sorumludurlar. Asayiş dışında idari, mülki, adli, mali, bayındırlık, ulaşım ve eğitim konularından sorumlu tutulmuşlardır. II. Abdülhamit devrinde Anadolu Islahatı Umum Müfettişliği adı altında Müşir Ahmet Şakir Paşa 1895-1899'da Anadolu'ya, Hüseyin Hilmi Paşa ise 1902'de Vilayeti Selase Rumeli Umumi Müfettişi olarak Makedonya'ya gönderilmiştir. Müfettişler doğrudan II. Abdülhamit ve Babıali'ye rapor vermişlerdir

(Koçak 2003: 25-27). II. Meşrutiyet döneminde Umumi Müfettişlikler devam ettirilmiştir. Milli Mücadele sırasında da müfettişlikler oluşturulmaya çalışılmış ancak kurulamamıştır (Koçak 2003: 30-52). 1921 Teşkilatı Esasiye Kanunu'nda Umumi Müfettişliklere ilişkin bir madde vardı. 1921'de Umumi Müfettişlik kurulması için meclise tasarı verilmiş ancak kurulamamıştır (Aydoğan 2008: 89-91). 1924 Anayasası'nda müfettişliklere ilişkin yeni bir karar alınmamıştır. Şeyh Sait İsyanı üzerine Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde Umumi Müfettişlik kurulması tekrar gündeme gelmiştir. Bölgenin merkeze uzaklığı, ülkenin diğer bölgeleriyle henüz bir birliktelik sağlanamaması, idari ve sosyal konularla özellikle asayiş ve emniyetin düzeltilmesi için Umumi Müfettişliklerin tekrar kurulmasına karar verilmiştir (Koca 2016: 5).

Umumi Müfettişlikler ile ilgili kanun layihası 1927 yılı Şubat ayından itibaren mecliste görüşülmeye başlamıştır. 25 Haziran 1927'de Umumi Müfettişlik Teşkiline Dair Kanun 1164 sayılı kanun numarası ile kabul edilmiş ve 16 Temmuz 1927'de Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir (TBMM ZC, Devre II, İçtima IV, c.33: 425-492). Kanuna göre; Umumi Müfettişler Dâhiliye Vekâletine bağlı olarak bölgeleri içerisinde düzenin sağlanması ile kanunların uygulanmasını takip etmekle görevlendirilmişlerdir (Resmi Gazete, 16.07.1927, sayı: 634).

Umumi Müfettişlik Teşkiline Dair Kanun kabul edildikten yaklaşık 5 ay sonra 27 Kasım 1927'de Umumi Müfettişlik Vazife ve Salahiyetlerine dair bir talimatname hazırlanmış ve kabul edilmiştir. Toplam 17 maddeden oluşan bu talimatnameyle müfettişlerin görev ve yetkileri daha ayrıntılı olarak belirlenmiştir (Yeşiltuna 2007: 173-176).

Umumi Müfettişlik Teşkiline Dair Kanun kabul edildikten sonra ilk olarak 11 Aralık 1927'de Diyarbakır Milletvekili İbrahim Tali Bey, I. Umumi Müfettiş olarak tayin edilmiştir (Aydoğan 2008: 99-105). Daha sonra 19 Şubat 1934'te Trakya Umumi Müfettişliği (II. Umumi Müfettişlik) kurulmuş ve İbrahim Tali Bey müfettiş olarak burada görevlendirilmiştir. (Aydoğan 2008: 155-158). İsmet İnönü 1935 yılındaki Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile Karadeniz bölgesini kapsayan gezisinin sonunda hazırladığı Kürt Raporu'nda Doğu ve Kuzeydoğu Anadolu'yu kapsayacak bir müfettişliğin gerekliliğinden bahsetmiş bunun üzerine yapılan görüşmeler sonunda 6 Eylül 1935'te III. Umumi Müfettişlik oluşturulmuştur. Müfettişlik görevine Erzurum Milletvekili Tahsin Uzer atanmıştır.

6 Ocak 1936'da IV. Umumi Müfettişlik kurulmuş ve müfettiş olarak 10 Ocak 1936'da Hüseyin Abdullah Alpdoğan tayin edilmiştir. Adana ve civarındaki asayişsizliği önlemek için 27 Haziran 1947'de V. Umumi Müfettişlik meydana getirilerek Nizamettin Ataker burada görevlendirilmiştir (Koca 2016: 6).

1- Dersim'in Coğrafi Yapısı ve Genel Durumu

Bölgenin % 70'i dağlar, % 25'i platolar, % 5'i ovalar ve düzlüklerden oluşur. Bölgenin kuzeyinde Munzur Dağları ile Avcı Dağları bulunmaktadır. Munzur Dağları dik bir biçimde Ovacık'a kadar inmekte ve bu kesime Mercan Dağları denilmektedir. Munzur Dağlarının 2700 metreden yukarısı her zaman karlarla örtülüdür. 8 ay süren kış mevsiminde yüksek sarp ve geçitler kapanmaktadır. Bu geçitlerin en önemlileri Mercan ve Kemah geçitleridir (<http://www.tunceli.gov.tr/doga-ve-cografya>).

Doğal sınırlar olarak da bölge; kuzeyde Munzur Dağları, doğuda Peri Suyu, güneyde Murat Nehri ve batıda Fırat Nehri içerisinde kabul edilir (Uluğ 2014: 17). Bu sınırlar sayesinde bölge çevresine kapanık ve savunulması daha kolay bir hale gelmiştir. Bölgenin en yüksek dağlık kısmı, Munzur Dağlarının doğusundaki 3463 m yüksekliğinde olan Akbaba Tepesi iken en düşük rakımlı dağını güneydeki 1470 m yüksekliğindeki Meryem Dağı oluşturur (Yolga 1994: 104-105).

Naşit Hakkı Uluğ, Tunceli Medeniyete Açılıyor adlı eserinde bu dağlardaki mağaraları ve bunların isyancılar tarafından kullanılmasını şu şekilde açıklıyor:

“Bu dağ ve dere kalabalığı içinde bilhassa iki bölge vardır ki, Dersim'in sarp kısımlarıdır. Buraları ekilip biçilmez ve bir insanın hayatını namusluca kazanmasına elverişli değildir. Bu dağların arasında, dere boylarında ilk insanlara sığınak olan büyüklü küçüklü yüzlerce in ve mağara, dik yamaçlar, uçurumlu vadiler, birbiri arkasına sıralanmış boğazlar vardır; buraları öteden beri Dersim eşkıyalığı için sığınak olmuştur. Doğudaki bu bölge, doğusunda Pülümür Suyu, batısında Munzur Suyu, kuzeyinde Bobyazbaba olmak üzere güneyde hemen hemen Mameki'nin kuzeyindeki Kırmızı dağın önlerine kadar gelir.

Batıda Tahar Deresi, Koçulu ile Avgölü arasında Aliboğazı adlı bir boğaz oluşturur ki, tabiatı doğudaki bölgenin eşidir, içinde yüzlerce insanı ve hayvanı barındıracak mağaraları vardır. Burası Koç bölgesidir” (Uluğ 2014: 23-24).

Tunceli'deki vadiler doğal ulaşım yolları olarak hem il içindeki hem de çevre illerle olan ulaşımı sağlamaktadır. Vadiler henüz gelişimini tamamlama-

diği için dar ve dik yarıklar halindedir. Bölgede Munzur, Pülümür, Peri ve Tahar vadileri vardır. Peri Vadisi aynı zamanda Elazığ- Tunceli il sınırını oluşturmaktadır (<http://www.tunceli.gov.tr/doga-ve-cografya>). Bölgede birçok akarsu bulunmaktadır. Bunların içinde en önemlileri Munzur Suyu, Mercan Deresi, Pülümür Çayı, Peri Suyu, Tahar Çayı ile Ali Boğazı Deresi'dir. Bu akarsuların hepsi Murat ve Fırat Nehirlerine dökülürler (Yolga 1994: 102-104).

Bölgenin büyük bir kısmı yüzlerce mağaradan oluşan dağlarla çevrili olması ile vadilerin diklik ve sarplığından Dersimli aşiretler her zaman yararlanmış devlete karşı isyan ettiklerinde daha çok bu coğrafi şartlara güvenmişlerdir. Dağlardaki mağaralara isyancılar her zaman için bir kurtuluş yeri gözüyle bakmış isyan sırasında üzerlerine gönderilen tedip kuvvetlerinden saklanmak ve onlara daha fazla zarar vermek için hep bu dağlara sığınmışlardır (Yolga 1994: 105; Jandarma Genel Komutanlığı Dersim Raporu 1998: 18).

IV. Umumi Müfettişlik kurulduktan sonra bayındırlık işlerine büyük önem verilmiştir. Birçok yol, köprü, kışla, okul, lojman, telefon ve telgraf hattı yaptırılmıştır. Ayrıca bölgenin kuzey ve güney kesimlerine yapılan demiryolları ile bölgeye ulaşım tamamen sağlanmıştır (İnönü 2014: 529). Bu durum devlet otoritesinin yükselmesi, aşiret reislerinin güç kaybı anlamına gelmekteydi. Onlarda aralarında ittifaklar kurmaya başlayarak isyan etmeyi bu sayede de güçlerini korumayı amaçlamışlardır (Özbay 2019: 105).

Dersim'deki aşiret yapılanması ise şu şekildedir: Dersim, Doğu ve Batı Dersim olarak ikiye ayrılmıştır. Doğu Dersim Nazimiye, Mazgirt, Mameki, Pülümür ve Çarsacak ilçelerinden, Batı Dersim Hozat, Çemişgezek, Pertek ve Ovacık ilçelerinden oluşmaktadır. Batı Dersim'de kendi içinde ikiye ayrılmıştır. Kuzey kesimdekiler Seydanlılar, güney kesimdekiler Şeyh Hasanlılar olarak bilinirler (Ertuna 1974: 260; Yolga 1994: 102-104).

Doğu Dersim; Haydaran, Arıllı, Kureyşan, Yusufhan, Duhan, Hayran, İzolu, Şarıllı, Sur Uşağı, Alan, Şeyh Mehmedan, Karsan, Hormek, Bulan, Şadıllı, Demenan, Lolan ve Hıran aşiretlerinden oluşmaktadır (Uluğ 2009: 36-61; Yolga 1994: 80).

Batı Dersim; Karaballı, Ferhat Uşağı, Bahtiyar, Yukarı Abbas Uşağı, Aşağı Abbas Uşağı, Kırgan, Koç Uşağı, Pilvenk, Maksud Uşağı, Arslan, Beltip, Keçel, Bal, Nergiz Uşağı, Şam Uşağı, Resik Uşağı, Laçın Uşağı aşiretlerinden oluşmaktadır (Uluğ 2009: 61-68; Yolga 1994: 80).

Aşiret reisleri, aşiretlerine mensup insanları herhangi bir karşılık vermeden kendi işlerinde kullanmış, halktan bölgede “Uma” olarak bilinen bir vergi toplamış ve halkın ürettiği ürünlerden pay almışlardır. Hatta bölgeyi terk edip başka şehirlere gidenler içinde adam gönderilip yine bu vergi alınmıştır (Çay 1994: 319). Aşiret reisleri halkın ürettiği ürünlerin çok büyük bir kısmını topladığı için halka ancak 5-6 ay yetebilecek bir ürün kalıyordu. Bu durum ise halkın geçimini sağlamak için etrafa saldırmasına ve soygunculuk yapmasına neden olmuştur (Uluğ 2014: 115). Buradaki halkın aşiret reisine karşı hiçbir hakkı olmadığı gibi reis, halkın can ve malının sahibi olmuştur. Aşiret reisinin aleyhine devlete bir müracaat olursa bunu yapan kişi ceza olarak öldürülürdü. Erkekler 15 yaşından sonra tamamen ağanın malı haline getirilirdi. Kadınların miras alma ya da boşanma hakkı olmadığı gibi kocasına isterse onu öldürebileceği kadar geniş haklar verilmiştir (Uluğ 2014: 113). Halk arasında okuma yazma durumu neredeyse yoktur, okuma yazma bilenler ya aşiret reisinin ailesinden ya da reisin kapı hizmetlilerindedir. Aşiret reisleri suçluları saklayıp devlete teslim etmemekle birlikte hapiste olanların da her türlü ihtiyacını karşılayarak kendisine daha fazla bağlı kılmıştır (Uluğ 2014: 118).

Bölgedeki sosyal yapı aşiret reislerinin kolay bir şekilde isyan çıkarmalarına ve isyanı yönetmelerine yardımcı olmuştur (Akgül 2000: 51). İsyancılar sırasında yapılan yağmacılıktan halk küçük bir pay alırken aşiret reisleri payın büyüğünü almışlardır. İdare ise bu hareketler karşısında coğrafi etkilerden ötürü ciddi bir askeri harekât düzenleyememiş buda sürekli yeni olayların çıkmasına neden olmuştur (İnönü 2014: 529). Bölgedeki halkın bu düzene bağlı oluşları ve okuma yazma bilmemeleri onları liderlerin elinde oyuncak haline getirmiştir.

2- IV. Umumi Müfettişliğin Kurulması

Cumhuriyet döneminde Dersim’de uzun süredir var olan asayişsizlik sorununun çözümü için birçok rapor hazırlattırılmıştır. Bu raporlarda Dersim meselesinin sebepleri ve alınması gereken önlemlerin neler olduğu ortaya konmuştur. Dâhiliye Vekili, Genelkurmay Başkanı ve birçok devlet adamı tarafından hazırlanan raporlarda, aşiret reisleri ile seyitlerin her dediğini yapmak zorunda kalan halkın hiçbir hakkının olmadığı belirtilmiştir (Toparlak 2013: 54-68). Raporlar da genel olarak sağlık, ekonomi, eğitim ve bayındırlık konularında yapılacak yatırımlarla bölge halkının aşiret reisleri ve seyitlerin kontrolünden kurtarılması sonucunda devlete sadık olabilecekleri açıklanmıştır (Özbay 2019: 75-76).

Dersim ile ilgili hazırlanan raporlardan biri de Başvekil İsmet İnönü'ye aittir. İsmet İnönü, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün isteği üzerine doğu illerine yönelik bir geziye çıkmıştır (Öztürk 2008: 18). İsmet İnönü 29 Haziran 1935'te yanındakiler ile birlikte Ankara'dan yola çıkmış ve 15 Temmuz 1935'e kadar gezisini sürdürmüştür (Kurun 30 Haziran 1935; Özbay 2019: 72). Bu gezi sonunda oluşturduğu Şark Seyahati Raporu'nu 21 Ağustos 1935'te Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'e sunmuştur. İsmet İnönü raporunun bir kısmında Fransızların Kürt aşiretler üzerindeki etkisini belirtirken diğer taraftan da doğu bölgelerinin sorunlarını ve bunlara yönelik çözüm önerilerini açıklamıştır (Öztürk 2008: 17-31). Bu raporun Dersim ile ilgili olan kısmında, Dersim'in ıslahına bir program dâhilinde başlanacağı, bu programın hazırlık, silahların toplanması ve gerekirse iskân yapılması şeklinde üç aşamadan oluşması gerektiği belirtilmiştir. Hazırlık ve silahların toplanmasının üç sene de yapılması planlanırken Dersim'de yeni bir idare kurulup valiliğin bir kolordu karargâhı gibi örgütlenerek asayiş, yol, maliye, ekonomi, adliye, kültür, sağlık şubelerinden oluşması gerektiği açıklanmıştır (Öztürk 2008: 57).

İsmet İnönü'nün raporunda yazdıkları Dersim'in idare mekanizmasının yenilenmesinde ve IV. Umumi Müfettişliğin kurulmasında temel olmuştur. Atatürk 1 Kasım 1935'de TBMM'de yaptığı konuşmasında Dersim'le ilgili fikirlerini açıklamış ve yeni müfettişliklerin kurulacağını sinyali vermiştir. Atatürk konuşmasında iç idare teşkilatının, ülkenin doğusundan başlatılarak genişletilmeye ihtiyacı olduğunu bu nedenle de iki Umumi Müfettişlik ve yeniden bazı vilayetlerin kurulmasının gerekli olduğunu ifade etmiştir. Dersim'de esaslı bir ıslahat programının uygulanması gerektiğinin düşünüldüğünü belirterek vilayetlerin devamlı teftişi ve ortak işlerinin bir elden takibini sağlayacak olan Umumi Müfettişliklerin çok yararlı olacağını söylemiştir (TBMM ZC, Devre V, İçtima I, c.6: 2-3).

Başvekil İsmet İnönü'nün imzasıyla 7 Kasım 1935'de "*Munzur Vilayeti Teşkilat ve İdaresi Hakkında Kanun Layihası*" başlığıyla TBMM'ye bir kanun tasarısı gönderilmiştir. Tasarı TBMM'de 25 Aralık 1935'te görüşülmüştür. İlk söz alan Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya Tunceli adı ile yeniden teşkil edilecek olan bölgenin yüksek dağlarla çevrili olan geniş vadilere sahip bir yer olduğunu belirtmiştir. Osmanlı Devleti'nde bölgenin idaresinin ağalar ve beylerle sağlandığını, bölgenin aslen Türk kökenli olduğunu açıkladıktan sonra kanunun hazırlanma nedenini anlatmıştır:

“Bu gün burası 91 aşirete münkasemdir. 1876’dan bu güne kadar muhtelif zamanlarda Dersim üzerine 11 harekatı askeriye yapılmıştır. Halkı cahil, biraz da toprağın fakirliği dolayısıyla halkı fakir olur ve eli de silahlı bulunursa tabii böyle bir yerde vukuat eksik olmaz. Böyle yerler her medeni memlekette bulunabilir. Fransa’da, İtalya’da, Yunanistan’da da böyle yerler vardır. Aşağı yukarı her memleketin elinde böyle geri kalmış yerleri vardır. Burada zuhur eden vukuatlar müteaddid harekâtı askeriye icap ettirmiş, yukarıda da arz ettiğim gibi 1876 senesinden beri bu güne kadar muhtelif tarihlerde muhtelif kuvvetlerle on bir harekâtı askeriye yapılmıştır. Fakat bu Harekâtı askeriye muayyen bir gayeyi istihdaf ettiği için asker geri alınmış, asıl harekâtı askeriye icap ettiren hastalık, ne tahlil ve ne de tedavi edilmiştir. Yalnız hafifletilmiştir. Cumhuriyet devrinin, şiarı, memleketin esaslı ihtiyaçlarını esasından tedavi etmek ve asıl hastalığı tedavi eylemek olduğu için burada da medeni usullerle bir tedbir düşündü ve bu program ile memleketin her yerinde olduğu gibi buraların da Cumhuriyetin feyizlerinden istifade etmesini temin edecektir. Şimdi müzakere edilecek kanun bu kanundur. Orada anormal bir şey yoktur. Efkârı umumiyeye arz etmek isterim ki, memleketimizde anormal bir vaziyet yoktur” (TBMM ZC, Devre V, İçtima I, c.7: 175).

Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya’nın konuşmasından sonra maddeler tek tek ele alınmıştır. Muğla Milletvekili Hüsnü Kitapçı, 32. ve 33. maddelerde belirtilen *“Vali ve kumandan herhangi bir şahıs hakkındaki takibatın ertelenmesine ve cezaların teciline yetkilidir”* ve *“İdam hükümlerinin vali ve kumandan tarafından ertelenmesine lüzum görülmediği takdirde infazı emir olunur”* cümlelerine anayasaya aykırı olduğunu ve bölgede olağanüstü hâl olmadığını söyleyerek itiraz etmiştir. Daha sonra söz alan Trabzon Milletvekili Raif Karadeniz maddelerin anayasaya aykırı olmadığını çünkü olağanüstü hâlin 86. Maddede savaş hali, isyan hali ve cumhuriyetin aleyhine yönelik kuvvetli işaretler varsa uygulanabileceğini ifade etmiştir. Asıl itiraz edilmesi gereken noktanın ülkenin diğer bölgelerinde uygulanan kanunların burada uygulanamamasının olağanüstü bir hâl olduğunu bu nedenle bir kanun hazırlanarak oradaki vatandaşların devletle münasebet kurmasının amaçlandığını oysa Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya’nın olağanüstü hâl yoktur dediğini belirterek konuşmasına şöyle devam etmiştir:

“Evet orada muharebe yoktur, top sesleri işitilmiyor. Fakat Hükümeti tanımayan, yalnız aşiret reislerini tanıyan bir zümre vardır. Medeni bir memlekette en büyük kuvvet Hükümettir, Devlettir. Bunun yerine en büyük kuvvet olarak

aşiret reisini veya bir ağayı tanımak ne demektir. Bu hukuki manada; anormal bir vaziyettir.” (TBMM ZC, Devre V, İçtima I, c.7: 178-179).

Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, Raif Karadeniz'in konuşmasından sonra söz alarak onunla hemfikir olduğunu kanunun anayasaya aykırı olmadığını belirtmiştir. Olağanüstü hâl konusunda ise bugün cumhuriyetin kuvveti sayesinde memleketin hiçbir yerinde bir olay olmadığını ancak orada meydana gelen küçük bir olayın bile kulaklarımıza ağır geldiğini belirterek bunun için orada içtimai tedbirlerle asayiş ve düzeni korumak mecburiyetinde kalındığını ifade etmiştir (TBMM ZC, Devre V, İçtima I, c.7: 180). Daha sonra kanun 2884 sayılı “*Tunceli Vilayeti İdaresi Hakkında Kanun*” olarak kabul edilmiştir (TBMM ZC, Devre V, İçtima I, c.7: 181). Bu kanunla IV. Umumi Müfettişliğin kurulmasına karar verilmiş ve yetkileri de belirlenmiştir. Kanun 2 Ocak 1936'da Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Toplamda 37 maddeden oluşan bu kanunun bazı önemli maddeleri şöyledir:

Madde 1- Tunceli Vilâyetine ordu ile irtibatı devam etmek üzere ve rütbesinin yetkilerine sahip olmak üzere korgeneral rütbesinde bir zat vali ve kumandan seçilir.

Vali ve kumandan usulü gereğince Millî Müdafaa Vekâletinin onayı alınmak şartı ile Dâhiliye Vekilinin yazısı ve Bakanlar Kurulu kararı ile tayin olunur. Bu vali ve kumandan teşkil edilen IV. Umumi Müfettişliğin de Umumi Müfettişidir.

Madde 5- Vali ve kumandan vilâyette görevli askeri memurlar hakkında inzibatî açıdan askerî kanunların kendisine verdiği disiplin yetkisini kullanır.

Madde 7- Vali ve kumandan gerektiğinde belediyelerde reislik görevini kaymakamlara ve nahiye müdürlerine verebilir.

Madde 31- Vali ve kumandan asayişini sağlamak için gerek görürse vilâyet halkından olan fertleri ve aileleri vilâyet içinde bir yerden diğer bir yere nakletmeye ve bu kişilerin vilâyet içinde oturmalarını yasaklamaya yetkilidir.

Madde 32- Vali ve kumandan herhangi bir şahıs hakkındaki takibatın ertelenmesine ve cezaların teciline yetkilidir.

Madde 33- İdam hükümlerinin vali ve kumandan tarafından ertelenmesine lüzum görülmediği takdirde infazı emir olunur (Resmi Gazete, 02.01.1936, sayı 3195).

Bu kanunla Tunceli valiliğine getirilecek kişiye idari, adli ve askeri konularda çok geniş yetkiler verilmiştir. Bu sayede bölgede asayiş ve emniyetin sağlanacağı düşünülmüştür.

25 Aralık 1935'te Dersim'i de ilgilendiren başka bir kanun daha kabul edilmiştir. Bu kanun 2885 sayılı "*Yeniden Dokuz Kaza ve Beş Vilayet Teşkiline ve Bunlarla Otuz İki Nahiyyeye Ait Kadrolar Hakkında Kanun*"dur (TBMM ZC, Devre V, İçtima I, c.7: 171-173). Bu Kanun 4 Ocak 1936'da Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir (Resmi Gazete, 04.01.1936, sayı 3197). Kanun TBMM'de 2884 sayılı "*Tunceli Vilayeti İdaresi Hakkında Kanun*"undan önce görüşülmüş olmasına rağmen kanun numarası olarak ondan sonra gelmektedir. Yani Tunceli il olarak kabul edilmeden önce, Tunceli ilinin nasıl idare edilmesi gerektiğini belirleyen kanun kabul edilmiştir.

Söz konusu kanun ile Dersim'in adı Tunceli olarak değiştirilmiş ve il olarak kabul edilmiştir (Kurun 26 Aralık 1935: 2). Özel bir idare yönetimi uygulanacağı haberi yapılan Tunceli için Falih Rıfkı Atay Ulus Gazetesi'nde kanunun bölge halkının ağaların elinden kurtarılması gerektiği için çıkarıldığını artık bu bölgeye de sağlık, eğitim ve bayındırlık hizmetlerinin getirileceğine yönelik bir yazı yayınlamıştır (Atay, Ulus 26 Aralık 1935: 1-2).

2.1. Hüseyin Abdullah Alpdoğan'ın IV. Umumi Müfettiş Olarak Atanması ve Diğer Atamalar

IV. Umumi Müfettişliğin kurulmasına dair 2/3823 nolu kararname 6 Ocak 1936'da yayınlanmıştır. Kararnamede IV. Umumi Müfettişliğin kurulması şu şekilde açıklanmıştır:

İç Anadolu'nun doğu kısımlarında ve özellikle doğu halkının yoğunlaşmış bulunduğu Dersim çevresinde idare ve düzenin esaslı surette yoluna koyulması ve hükümet denetiminin daha düzgün yapılması için yeniden kurulacak olan Bingöl, Tunceli ve I. Umumi Müfettişlik bölgesinden ayrılacak olan Elazığ vilâyetlerini içine alacak şekilde 27 Kasım 1927 tarihli talimatname ile belirlenmiş vazife ve yetkilere sahip olmak üzere Umumi Müfettişlik Teşkiline Dair Kanun'un birinci maddesine dayanarak IV. Umumi Müfettişliğin kurulması; Dâhiliye Vekilinin 4 Ocak 1936 tarih ve 52 sayılı tezkeresi ile yapılan teklifi üzerine hükümet tarafından 6 Ocak 1936'da kabul edilmiştir (Resmi Gazete, 16.01.1936, sayı 3207).

Kararname gereğince Tunceli, Bingöl, Elazığ ve Erzincan vilayetlerini kapsamına alacak şekilde merkezi Elazığ olmak üzere IV. Umumi Müfettişlik kurulmuştur. IV. Umumi Müfettiş olarak da Edirne İstıtlı Komisyonunda/ Araştırma Komisyonunda çetecilikle ilgili edindiği tecrübeleri ile Koçgiri İsyanı'nın bastırılması sırasında Tunceli bölgesini, buradaki aşiretleri ve isyanların çıkmasında etkili olan kişileri tanımış olmasından dolayı 10 Ocak 1936'da VIII. Kolordu Komutanlığı üzerinde olmak şartıyla IV. Umumi Müfettişlik ve Tunceli Vali ve Komutanlığı görevlerine Korgeneral Hüseyin Abdullah Alpdoğan tayin edilmiştir (BCA, 030.18.1.2/ 61.2.12). Hüseyin Abdullah Alpdoğan yeni görevine 1 Şubat 1936'da Elazığ'a geçerek başlamıştır (Özbay 2019: 83).

IV. Umumi Müfettişliğe yapılan diğer atamalarsa şu şekildedir:

Baş Müşavir: Fuat Baturay, 21 Ocak 1936.

Maliye Müşaviri: Amir Süden, 7 Şubat 1936.

İktisat Müşaviri: Mesut Bey, 6 Mart 1936.

Sihhi Müşavir: Sait Akkırman, 28 Mayıs 1936 (Koçak 2003: 299).

3- Dersim İsyanlarına Giden Süreç

3.1. Hüseyin Abdullah Alpdoğan'ın M. Nuri Dersimi ve Seyit Rıza ile Görüşmesi

M. Nuri Dersimi² (Baytar Nuri), Hüseyin Abdullah Alpdoğan göreve başladıktan üç gün sonra onun Dersim hakkındaki düşüncelerini öğrenmek için bir oyuna başvurmuştur. M. Nuri Dersimi bir dilekçe hazırlattırarak Pehami köyünden Ali Ağa'ya vermiştir. Dilekçede Ali Ağa'nın Dersim'deki arazilerini devlete bırakması karşılığında kendisi ve ailesi için batı illerinden arazi verilmesi talep edilmiştir. Hüseyin Abdullah Alpdoğan, Ali Ağa ile görüşmüş ve şüphelenerek dilekçeyi yazan arzuhalciye ulaşmıştır. Arzuhalci dilekçeyi yazdırmanın M. Nuri Dersimi olduğunu söylemiştir (Dersimi 1997: 257). Bunun üzerine Hüseyin Abdullah Alpdoğan, M. Nuri Dersimi'yi müfettişliğe çağırmıştır. M. Nuri Dersimi

2- M. Nuri Dersimi 1890'da Ovacık'ın Burmak köyünde doğmuştur. 1911-1918 yılları arasında İstanbul'da Veteriner okulunda okumuştur. 1912'de Kürdistan Muhibban Cemiyetinin kâtipliğini yapmıştır. Daha sonra Milli Mücadele sırasında kurulan Kürt Teali Cemiyetine katılmıştır. Koçgiri İsyanı'nın çıkmasında aktif bir rol oynadığı gibi bu isyanın bastırılmasından sonra da Kürdistan Devleti kurulması için faaliyetlerine devam etmiş ve Dersim'de çıkan isyanları organize etmiştir. 1937'de Tunceli/Dersim'de meydana gelen isyanın hazırlanma sürecinde ve isyanda yer almış ancak isyanın bastırılmasından sonra Suriye'ye kaçmak zorunda kalmış ve 1973'de Suriye'de ölmüştür. M. Nuri Dersimi, Kürdistan Tarihinde Dersim ve Hatratım isimli iki kitap yazmıştır (Dersimi 1997).

müfettişliğe gelerek kendisini tanıtmış ve Hüseyin Abdullah Alpdoğan'ın sorduğu bazı soruları cevaplamıştır. Hüseyin Abdullah Alpdoğan, soruları geçiştirmeye çalışan M. Nuri Dersimi'ye şunları söylemiştir:

“Söyle, Nuri söyle! niçin kendini benden saklıyorsun, niçin gerçeği benden gizliyorsun, ben seni tanımıyor muyum sanıyorsun?... Sivasta Koçkiri hadisesini tertip ve oynamış olduğun o roller esnasında, ben Nurettin paşanın Kurmay reisi idim. Yaptığın planlarla, daha sonra Dersime kaçtığını ve orada da yıllarca Dersimlileri tahrik ve teşvik ettiğini, yani bütün melanelerini tamamen biliyorum. Halâ aynı maksat ve emel peşinde koşarak Dersimlilere rehberlik ediyor, şuna buna yol gösteriyorsun. Elazize geldim, burada olduğunu haber aldım. Vazife başına geçtiğim birinci günün, birinci müracaat arzuhalinin senin tertip ve teşvikinle olduğunu da öğrendim ve senin halâ aynı gaye ve maksattan vaz geçmemiş bulunduğuna kani oldum...” (Dersimi 1997: 258-259).

Hüseyin Abdullah Alpdoğan daha sonra hem M. Nuri Dersimi'ye hem de odadaki diğer kişilere bölge halkının aslında Türk olduğunu anlatmıştır. M. Nuri Dersimi'ye ise Hoybun örgütü³ tarafından Movses Potoğliyan adında bir Ermeni'nin Dersim'e gönderildiğini ve onun yakalanmış olduğunu söyleyerek bu Ermeni'nin kendisi ile bir süre görüştüğünü ve bunu bildiğini ifade ettikten sonra görüşmeyi bitirmiştir (Dersimi 1997: 261).

Hüseyin Abdullah Alpdoğan, 1 Ağustos 1936'da Dâhiliye Vekâletine gönderdiği raporunda yağma ve ihrak suçlarıyla ilgili olan Yukarı Abbas Uşağı Aşireti Reisi Seyit Rıza'nın 31 Temmuz 1936'da Hozat'a gelerek devlete teslim olduğunu bildirmiştir (BCA, 30.10.0.0/ 113.779.11).

Hüseyin Abdullah Alpdoğan, Seyit Rıza ile 3 Ağustos 1936'da görüşmeyi kabul etmiş ve Seyit Rıza'ya devlet teşkilatını, idare tarzını, çalışma şekil ve gayelerini anlatmıştır. Tunceli halkının kısa sürede diğer şehirlerin halklarından daha ileri ve daha yüksek derecelere çıkarılacağını bu konuda kararlı olduğunu

3- 15 Nisan 1925'te Şeyh Sait İsyanının bastırılmasından sonra İran, Irak ve Suriye'ye kaçan Kürt liderler Türkiye'ye karşı yeni bir örgüt kurmak için faaliyete geçmişlerdir. 1927'de Kürt liderler ve Ermeni Taşnak liderleri aralarında toplantılar düzenleyerek Kürtçe “benlik” manasına gelen Hoybun kelimesi ile Ermenice “Ermeni yurdu” anlamına gelen Hoypun kelimesini birleştirmiş ve 5 Ekim 1927'de Hoybun Cemiyetini kurmuşlardır. Cemiyet prensip olarak Ermenistan ve Kürdistan devletlerinin kurulması ve bağımsızlığının sağlanmasını benimsemiştir. İngiltere ve Fransa bu örgütün kurulmasını ve yürüttüğü faaliyetleri destekleyerek güçlenmesini sağlamışlardır. Bu sayede Türkiye ile aralarında olan meseleleri kendi çıkarları doğrultusunda çözmeye çalışmışlardır. Hoybuncular amaçlarını gerçekleştirebilmek için kitaplar yayınladıkları gibi Türkiye'de hem isyan çıkarmışlar hem de çıkan isyanları desteklemişlerdir (Sarınay 1998: 207-244).

nu ne olursa olsun bunun gerçekleştirileceğini ifade etmiştir (BCA, 30.10.0.0/ 113.779.11). Hüseyin Abdullah Alpdoğan daha sonra Seyit Rıza'nın hayatını iki kısma ayırarak kendisine anlatmıştır. I. Dünya Savaşı'nda kendisinin Türk kuvvetleri yanında hareket edip savaştığını ancak sonradan Türk düşmanlarının sözlerine inanarak Türk Devletine ve Hükümetine emniyet vermeyip uzaklaştığını söylemiştir (BCA, 30.10.0.0/ 113.779.11).

Seyit Rıza bu söylenenleri doğru kabul ederek Türklerle beraber olduğu günlerde rahat ve huzurlu yaşadığını ancak aleyhinde yapılan iftira ve yanlış düşüncelerin tesiriyle hükümetin kendisinden şüphe etmeye başladığını ifade etmiş ve bundan sonra bütün ömrünü devletin arzularına uygun bir şekilde yaşayacağını söylemiştir. Bunun üzerine görüşme bitmiş ve Seyit Rıza Elazığ'daki halkevi, istasyon, un ve kereste fabrikalarını gezmiştir (BCA, 30.10.0.0/ 113.779.11).

Seyit Rıza Elazığ'ı gezdiği sırada M. Nuri Dersimi ile de görüşme fırsatı bulmuştur. Seyit Rıza, M. Nuri Dersimi'ye Hüseyin Abdullah Alpdoğan ile yaptığı görüşme hakkında şunları söylemiştir:

“Seyit Rıza bana, General Alpdoğan'ın Dersim hakkındaki düşüncelerini hiç beğenmediğini, bu yüzden de direnmek gerektiğini, bundan başka hiçbir çare kalmadığını, Türk ordularının Dersimlilerle başa çıkamayacaklarını, fakat her ihtimale karşı, benim bir an önce Türkiye dışına çıkarak, durumumuzu büyük ve adil devletlere bildirmemi tavsiye etti” (Dersimi 1997: 263).

IV. Umumi Müfettişlik kurulduktan sonra müfettiş olarak bölgeye gelen Hüseyin Abdullah Alpdoğan, burada bölgenin önde gelen iki büyük lideri ile görüşmüştür. Yapmış olduğu görüşmelerde M. Nuri Dersimi'nin halen daha isyan çıkarma niyetinde olduğunu anlamıştır. Seyit Rıza'ya da devletin kararlılığını anlatarak devlete karşı gelmemesi gerektiği yolunda ikazda bulunmuştur. Ancak Seyit Rıza, Hüseyin Abdullah Alpdoğan'ı dinlememiş ve M. Nuri Dersimi ile birlikte harekete geçmiştir. İki de yeni bir isyan çıkarmak için faaliyetlerini hızlandırmış ve bölge aşiretlerini örgütlemeye başlamışlardır.

3.2. Tunceli'deki Aşiretlerin Toplantıları ve Hüseyin Abdullah Alpdoğan'ın Aldığı Tedbirler

5 Şubat 1936'da Malatya vilayetinden Dâhiliye Vekâletine gönderilen raporda Tunceli'deki aşiretlerin Seyit Rıza başkanlığında toplandığı bildirilmiştir.

Toplantıda, aşiret reisleri aralarındaki düşmanlığı bitirmiş ve hükümete teslim olmaksızın ölünceye kadar karşı koyma kararı almışlardır (BCA, 30.10.0.0/111.743.13). Başta Seyit Rıza'nın aşireti Yukarı Abbas Uşağı olmak üzere Ferhadan, Karabalyan, Bahtiyar, Yusufan, Demenan, Haydaran ve Kalan aşiretleri arasında sıkı bir ittifak kurulmuştur (Dersimi 1997: 262). IV. Umumi Müfettiş Hüseyin Abdullah Alpdoğan da 8 Şubat 1936'da Dâhiliye Vekâletine bu toplantıyı bildiren bir rapor göndermiştir. Raporda; Tunceli vilayetinde bulunan reislerin ve seyitlerin Tunceli Vilayeti İdaresi Hakkında Kanun'u konusunda fikir alışverişinde bulunmak üzere bir araya geldiğini belirterek toplantıda oluşan fikirlerin üç ana noktada toplandığını yazmıştır.

1- Tunceli Vilayeti İdaresi Hakkında Kanun ile hükümet silahları toplayacak ve ondan sonra Dersimlileri Ermeni kabileleri gibi sürececek ve öldürecektir.

2- Hükümet reis ve seyitleri aileleri ile birlikte yaşayamayacakları yerlere gönderecek ve orada öldürecektir.

3- Hükümet Dersim'i iyi niyetle ıslah edecektir (BCA, 30.10.0.0/111.743.13.).

İlk iki fikir çerçevesinde aşiretlerin hükümete karşı geleceği, üçüncü fikre göre de aşiretlerin kanunu benimseyecekleri anlaşılmıştır. IV. Umumi Müfettiş Hüseyin Abdullah Alpdoğan, bu durum karşısında bölgeyi gezerek hükümetin amacını halka açıklamaya ve olumsuz düşünceleri ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Halka; bölgenin diğer vilayetler gibi imar edileceğini, kanunlara uymanın önemini, suç işleyenlerin cezalandırılacağını, suçsuzların hükümetten hakiki evlat muamelesi göreceğini ve Tunceli Vilayeti İdaresi Hakkında Kanunu'nun içeriğini anlatmıştır. Bunların dışında bölge halkının Türk kökenli olduğunu, yabancı ve ayrı bir millete mensup olmadıklarını ve Türk devletinin sadık evladı olarak kalmak isteyenlerin devlet Türkçesini konuşmaları gerektiğini bunun için de bölgede okullar açılacağını söylemiştir. Aynı zamanda hükümetin onları Türk kabul ettiğini ve kimsenin kimseyi şu veya bu mezhebe girmeye teşvik ve zorlamaya yetkili olmadığını anlatmıştır. Bu konuşmalar üzerine halkın devlete karşı düşünceleri değişmeye başlamıştır. Hüseyin Abdullah Alpdoğan, ayrıca devletin o bölgenin imarı için tahsis ettiği 4.000.000 lira ile yapılacak olan program hakkında da halka bilgiler vermiştir (Varlık 2010: 143).

IV. Umumi Müfettiş Hüseyin Abdullah Alpdoğan bu şekilde davranarak halkın devlete karşı sempati duymasını sağlamaya çalışarak onların isyan etmelerini önlemeyi amaçlamıştır.

3.3. Aşiretlerin Bir Araya Gelmesi ve İsyanın Başlaması

Hüseyin Abdullah Alpdoğan IV. Umumi Müfettişlik görevine başladığı 1936 yılı içinde bölgede birçok yol, okul, köprü ve karakollar inşa ettirmiştir. Bu durum aşiret reisi ve seyit gibi çıkarları için hareket eden bölge liderlerinin hoşuna gitmemiştir. Çünkü onlar yıllardır hem bölge halkını sömürmüş hem de kendilerine inanmış halkı istediği zaman isyana sürüklemişlerdi (Şimşir 2009: 395). Bu durum üzerine Dersimli aşiretler aralarında toplantılar yapmaya ve ittifaklar kurmaya başlamışlardır. Başta Seyit Rıza'nın lideri olduğu Yukarı Abbas Uşağı Aşireti olmak üzere Demenan Aşireti, Haydaran Aşireti ve Kalan Aşireti arasında güçlü bir ittifak kurulmuştur (Dersimi 1997: 262).

Seyit Rıza'nın başkanlığında ittifak yapan aşiretler Dersim'de önemli derecede propaganda faaliyetleri yürütmüşlerdir. Propaganda faaliyetlerinde özellikle şu noktalar üzerinde durarak bütün aşiretleri yanlarına çekmeye ve halkı kandırmaya başlamışlardır.

1- Kadınların namusları tehlikededir. Kadınlar gündüzleri eşlerinin geceleri ise karakol görevlilerinin malı olacaktır,

2- Yapılan karakollar, yakında bu bölgeden gönderilecek olan aşiretlere posta mevki olmak için yapılmaktadır,

3- Ekmek ve odun vesika ile verilecektir,

4- Halkın bütün kazancı elinden alınacaktır,

5- Sizleri de Ermeniler gibi kesecekler ve sürecekler,

6- Seyit Rıza'yı Dersim'in lideri sayıyoruz. O, ne derse Ankara onu yapacaktır,

7- Türk hükümeti istese bile Dersim'e giremez buna yetecek gücü yoktur, geçmişte de girememiştir.

Etrafa yayılan bu haberlerden sonra Seyit Rıza başkanlığında Yukarı Abbas Uşağı, Yusufan, Demenan, Haydaran, Kureyşan ve Bahtiyar aşiretleri arasında bir toplantı daha yapılmıştır. Bu toplantıda Demenan Aşireti Reisi Cebrail Ağa "Mektep, nahiye bizim nemize? Bunları ortadan kaldırmalıyız! Hepsini yakmalıyız!" diyerek bu aşiretlerin asıl niyetini ortaya koymuştur (Akgül 1992: 294; Zelyut 2010: 294).

Dersimli aşiret reisleri böyle bir propaganda yürüterek halkı kendi yanlarına çekmeye çalışmışlardır. Çünkü devletin bölgeye yaptığı yatırımlarla halkın

aydınlanacağını ve artık onları kendi istedikleri şekilde kullanamayacaklarının bilincindedirler.

Tunceli Vilayeti İdaresi Hakkında Kanunu'ndan başlangıçtan beri rahatsız olan Seyit Rıza, Hüseyin Abdullah Alpdoğan'dan yürürlükte olan bu kanunun kaldırılmasını ve Dersim için özel ve milli hakları kapsayan yeni bir idarenin oluşturulmasını istemiştir (Dersimi 1997: 265). 1937 Nisan ayında Seyit Rıza başkanlığında Haydaran, Rızan, Yusufan, Kureyşan, Yukarı Abbas Uşağı ve Bahtiyar aşiretlerinin liderleri bir araya gelmişlerdir. Seyit Rıza burada Fransa ve İngiltere ile Arapların yanlarında olduklarını eğer devlet müdahale edecek olursa İngiltere ve Fransa'nın Türkiye'ye savaş açarak kendilerini kurtaracaklarını söyleyip isyana katılımı artırmaya ve onlara cesaret vermeye çalışmıştır. Devletle ilgili de şu yorumu yaparak hükümete isteklerini bildiren bir yazı göndermişlerdir. *“Hükümet bizi askerle ıslah etseydi çoktan başlamıştı. Asker gönderemez diğer işlerle meşguldür”* (Günel 2010: 183). Bu düşünceye sahip olan liderlerin gönderdikleri yazı da şunlar yer almaktaydı;

- 1- Karakollar kurmayacaksınız,
- 2- Köprü yapmayacaksınız,
- 3- Kaza ve nahiye merkezleri kurmayacaksınız,
- 4- Silahlarımıza dokunmayacaksınız,
- 5- Vergilerimizi her zaman ki gibi pazarlık usulüyle vereceğiz (Doğan 2012: 160).

Hükümete gönderilen bu yazı ve aşiretlerin arasında kurulan sıkı bir ittifakla isyan için her şey hazır duruma gelmiştir. Halka yönelik propagandalar da inandırıcı olmuştur. İsyana için gerekli her şeyi planlayan Seyit Rıza ve yanındakilerin bütün çabalarına rağmen bölgedeki diğer aşiretler isyana destek vermemiştir. İsyana eden aşiretler Yukarı Abbas Uşağı, Haydaranlı, Demenan, Kureyşan, Bahtiyar ve Yusufan aşiretleri ile sınırlı kalmıştır. Bu aşiretler kendi aralarında beraberlik ve sadakat yemini ederek isyana başlamışlardır (Akyürekli 2012: 136).

İsyana başlatan ilk olay Demenan ve Haydaranlı aşiretleri tarafından 21 Mart 1937 gecesi Pah ve Kahmut nahiyelerini birbirine bağlayan köprünün yıkılması ile olmuştur (Hallı 1972: 379).

SONUÇ

Gerek Osmanlı Devleti'nde gerekse Cumhuriyet döneminde Kürdistan Devleti kurulması için Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da ve özellikle Tunceli/Dersim'de birçok isyan çıkartılmıştır. Bu isyanlarda zamanlama olarak devletin hep zor anları seçilmiş ve öyle harekete geçilmiştir. Bundan dolayı isyanların arkasında dış güçleri aramakta gerekir. Bu isyanlar devletin yapmakta olduğu önemli işlerde kayba veya zarara uğramasına sebep olurken aynı zamanda hem yapılan inkılapların yavaşlamasına hem de isyanlar sırasında birçok Türk köyünün basılarak halkının öldürülmesine neden olmuştur. Ayrıca bu asayişsizlik durumu bölgenin sağlık, eğitim, ekonomi ve diğer birçok konuda geri kalmasına neden olmuştur. Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda ve gelenek haline gelmiş olan Tunceli/Dersim isyanları düşünüldüğünde devletin orada kesin ve kalıcı bir düzenleme yapması doğal olarak ortaya çıkmıştır. Bu düzenleme ise 1936 kurulan IV. Umumi Müfettişlik olmuştur. Müfettişlik kurulduktan sonra gerek asayiş konusunda gerekse sosyo-ekonomik, kültürel ve bayındırlık konularında birçok çalışma yapılmıştır. Böylece Osmanlı Devleti'nden beri devam eden isyanlar bu kez kalıcı bir şekilde bastırılarak devlet düzeni bölgeye tamamen hakim kılınmış ve bölge ülkenin geri kalan kısımlarıyla aynı şartlara sahip modern bir yapıya kavuşturulmuştur.

KAYNAKÇA

Arşivler

BCA, 30.10.0.0/ 113.779.11.

BCA, 030.18.1.2/ 61.2.12.

BCA, 30.10.0.0/ 111.743.13.

Resmi Yayınlar ve Zabıt Cerideleri

Resmi Gazete, 02.01.1936, sayı 3195.

Resmi Gazete, 16.01.1936, sayı 3207.

TBMM ZC, Devre II, İçtima IV, c.33.

TBMM ZC, Devre V, İçtima I, c.6.

TBMM ZC, Devre V, İçtima I, c.7.

Sürelî Yayınlar

Kurun 30 Haziran 1935: 2.

Kurun 26 Aralık 1935: 2.

ATAY, Falih Rıfkı (1935.12.26), “Tunceli”, *Ulus*: 1-2.

Kitaplar

AKGÜL, Suat (1992), *Yakın Tarihîmizde Dersim İsyânları ve Gerçekler*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

AKGÜL, Suat (2000), *Amerikan ve İngiliz Raporları Işığında Dersim*, İstanbul: Yaba Yayınları.

AKYÜREKLİ, Mahmut, (2012), *Dersim Kürt Tedibi 1937-1938*, İstanbul: Kitap Yayınevi.

AYDOĞAN, Erdal, (2008), *Türk Siyasi Hayatında Dr. İbrahim Tali Mustafa Kemal’le Trablusgarp’tan Cumhuriyet’e*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

ÇAY, Abdulhalûk M. (1994), *Her Yönüyle Kürt Dosyası*, İstanbul: Turan Kültür Vakfı Yayınları.

DERSİMİ, M. Nuri, (1997), *Kürdistan Tarihinde Dersim*, İstanbul: Doz Yayınları.

DOĞAN, Tuğba, (2012), “Arşiv Belgelerine Göre 1937-1938 Dersim İsyanı”, *History Studies International Journal of History- IV*, S.1: 157-169.

ERTUNA, Hamdi (1974), *Türk İstiklal Harbi: VI'ncı cilt İstiklal Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*, Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayınları Seri No: 1.

GÜNEL, Necmi, (2010), *Dersim İsyanı*, İstanbul: Paraf Yayınları.

HALLI, Reşat, (1972), *Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar (1924-1938)*, Ankara: Genelkurmay Basımevi.

İLYAS, Ahmet, (2014), “Tek Parti Döneminde Aşiretleri Kontrol Altına Almak için Çıkarılan Kanun ve Hazırlanan Raporlar”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, S.28: 329-348.

İNÖNÜ, İsmet (2014), *Hatıralar*, Yayına Hazırlayan: Sabahattin Selek, Ankara: Bilgi Yayınevi.

Jandarma Genel Komutanlığı Dersim Raporu (1998), İstanbul: Kaynak Yayınları.

KOÇAK, Cemil, (2003), *Umumi Müfettişlikler(1927-1952)*, İstanbul: İletişim Yayınları.

ÖZBAY, Burcu (2019), *Dördüncü Umumi Müfettişlik (1936-1952)*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

ÖZTÜRK, Saygı (2008), *İsmet Paşa'nın Kürt Raporu*, İstanbul: Doğan Kitap.

SARINAY, Yusuf, (1998), “Hoybun Cemiyeti ve Türkiye'ye Karşı Faaliyetleri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi- XIV*, S.40: 207-244.

ŞİMŞİR, Bilal N., (2009), *Kürtçülük 1924-1999*, C. II. Ankara: Bilgi Yayınevi.

TOPARLAK, Bahar (2013), *Dördüncü Umumi Müfettişlik: Kurulması, Çalışmaları ve Kaldırılması*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

ULUĞ, Naşit Hakkı (2009), *Derebeyi ve Dersim*, İstanbul: Kaynak Yayınları.

ULUĞ, Naşit Hakkı (2014), *Tunceli Medeniyete Açılıyor*, İstanbul: Kaynak Yayınları.

VARLIK, M. Bülent, (2010), *Umumi Müfettişler Toplantı Tutanaqları-1936*, Ankara: Dipnot Yayınları.

YEŞİLTUNA, Serap, (2007), *Resmi Kanun, Kararname, Rapor ve Tutanaqlarla Atatürk ve Kürtler*, İstanbul: İleri Yayınları.

YOLGA, Mehmet Zülfü (1994), *Dersim (Tunceli) Tarihi*, Ankara: Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları.

ZELYUT, Rıza, (2010), *Dersim İsyancıları ve Seyit Rıza Gerçeği*, Ankara: Kripto Yayınları.

E- Kaynaklar

<http://www.tunceli.gov.tr/doga-ve-cografya>. Erişim Tarihi: (09.03.2020).

KOCA, Hüseyin, (2020.02.17). “Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Dönemi Umumi Müfettişlikleri (Genel Valilikler, 1927-1947)”, Erişim Tarihi 07.05.2016 <https://www.altayli.net/turkiye-cumhuriyetinde-tek-parti-donemi-umumi-mufettislikleri-gene-valilikler-1927-1947.html>.

Ekin Ulaş ÇELİK - Hüseyin ÜRETEN
ESKİ BATI'DA (HELLAS) KÖLELİK

Abdulazim ŞİMŞEK

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ FİKİR HAREKETLERİ EKSENİNDE KADIN TARTIŞMALARI

Ayhan AKBULUT

IV. UMUMİ MÜFETTİŞLİĞİN KURULMASI VE DERSİM İSYANLARINA GİDEN SÜREÇ

Bertuğ SAKIN - Sümeyye BÜYÜKBİNER

TEHDİT DİLİ: AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ BAŞKANI DONALD TRUMP'IN TEHDİT SÖYLEMLERİNİN EDİMBİLİMSEL ANALİZİ

Ferdi AKBAŞ

COĞRAFYA LİSANS MEZUNLARININ KÜLTÜREL MİRAS KAVRAMINA YÖNELİK ALGILARININ METAFOR ANALİZİ YÖNTEMİYLE DEĞERLENDİRİLMESİ

Hilal Özdemir ÇAKIR

SOSYAL MEDYADA İKNA: SPOR VE FITNESS ALANINDAKİ INSTAGRAM INFLUENCER'LARININ İKNA EDİCİ KONUŞMA EDİMLERİNİ KULLANIMLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Gözde ÖYMEN - Derya ÇOKYAŞAR

MASKOT KULLANIMININ MARKA KİŞİLİĞİ ÜZERİNDEKİ ROLÜ

Filiz BAYOĞLU KINA

TOPLUMSAL CİNSİYETE DAYALI ŞİDDETİN TEMELLERİ ÜZERİNE

İsa UĞUR

YEREL HALKIN TURİZMİN ÇEVRESEL ETKİLERİ KONUSUNDAKİ BEKLENTİ VE ALGILARININ BELİRLENMESİ

Rumeysa Meliha GÜNAY

AHMET BİCAN ERCİLASUN, NEHİR DESTAN OĞUZNAME (OGUZ BİTİĞ), DERGÂH YAYINLARI, İSTANBUL 2019, 696 s.

ANASAY

anasaydergisi@hotmail.com

